
סמדר בן-אשר

פרשת הקישון: צלול ועכור

סמדר בן-אשר

פרשת הקישון: צלול ועכור

Clarity and Obscurity in the Kishon Affair

Smadar Ben-Asher

הוצאת הקיבוץ המאוחד - סדרת קו אדום

עורך ראשי: גיורא רוזן

המערכת:

דבי אילון, נועם ברוך, דנה פריבך-חפץ, עוזי שביט

הוצאת הספרים של מכון מופ"ת

עורכת ראשית: יהודית שטיימן

המערכת:

אריאלה גדרון (עורכת אקדמית), בתיה אילון, שרה שמעוני

עורכת תוכן ולשון: קרן גליקליך

עורכת לשון אחראית: עדי רופא

עורכת גרפית: בלה טאובר

עיצוב הסדרה: דפנה גרייף

ספר זה הוצא לאור בסיוע הקרן הלאומית למדע.

This book was published with the support of the Israel Science Foundation.

תודה למכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי באר שבע, שתמכה גם היא בהוצאת הספר לאור.

תודה לעמותת אנוש וליוצרת והזמרת סי היימן על הסכמתן לצטט מתוך השיר "רוח האדם".

מסת"ב: 978-965-02-0781-6

© כל הזכויות שמורות להוצאת הקיבוץ המאוחד ולמכון מופ"ת, תשע"ו - 2015

הוצאת הקיבוץ המאוחד: טל' 03-5785810; פקס 03-5785811

www.kibutz-poalim.co.il

מכון מופ"ת: טל' 03-6901406

<http://www.mofet.macam.ac.il>

הדפסה: דפוס חידקל

תוכן העניינים

7	הקדמה
17	פרק ראשון - שובר גלים: מאבקם של לוחמי השייטת
97	פרק שני - הורים
153	פרק שלישי - דייגים
195	פרק רביעי - קשר סיבתי
219	פרק חמישי - דילמות וערכים
241	פרק שישי - "לתת זה מעגל"
255	אפילוג: דרישת שלום ממרומים
263	מקורות

הקדמה

יש כאן שקיעות נהדרות, אולם רק בשבתות אפשר
להרים עיניים ולהביט בהן...

מכתב של יואל מקורס השייטת, 1970

כל מי שיצא למסעות רחוקים מכיר את הרגע שבו הוא עומד על ראש ההר, מסיר מעליו את התרמיל ונושם את האוויר הצלול סביבו. רגע של שחרור, שבו הגוף מתמזג עם הנוף באותה שלמות שבה זהותך מצטרפת למשהו גדול בלי שמאום ייגרע ממך. ברגעים אלו העיניים סוקרות את מרחקי הדרך שבאת ממנה אל זו שעוד תלך בה, וחוזרות ומתמקדות במרחב הקרוב שעליו ניצבות הרגליים, ודומה שהקרקע שהן עומדות עליה יציבה ובטוחה. בתוך ההוויה המשכרת הזאת נשכחים להרף עין העימות והמיקוח על זמניותה המשקרת, ואתה חי אותה כאילו תהיה שם תמיד.

בשנה שהחליף העולם כולו את קידומת הזמן לאלף חדש עטפה את יואל ואותי הנינוחות הטובה הזאת. האיש שיצאתי אתו למסע המשותף של זוגיות, הקמת משפחה ובניית הבית, עמד לצדי. לא יכולתי לדמיין את העולם בלעדיו. היינו אחרים, שונים כל כך, ועם זאת חשנו בני מזל שזכינו באהבה שגובשה וזוככה, כזאת שאינה צורבת או מסנוורת, אלא מלווה בחומה הנעים, המלטף והמרגיע ובאשליית העל-זמניות שלה.

הייתי רק בת שש עשרה כשראיתי אותו בקיבוץ האחר: גבוה ויפה, ומשהו חם ולבבי קרן מעיניו הכחולות ומהדרך שבה דרכו רגליו בבטחה ובעדינות, בפשטות ובטבעיות על הדשאים ובין גינות הנוי של הקיבוץ. לראשונה בחיי, דרך עיניו, השתקפה דמותי מובחנת מקבוצת הילדים בני גילי. מראשית חיי - עוד בימי טרום זיכרון שבהם רק תחושות וקולות עטפו את התינוקת העגלגלה, הנראית בתמונות הראשונות בבגדים המשותפים לכל התינוקות האחרים שברקע - היו שם כולם בקבוצה אחת

מן הבוקר ועד הבוקר למחרת. כך בגן, כך בימי בית הספר היסודי, וכך עד אמצע בית הספר התיכון. ופתאום, יום אחד, ראה אותי משהו בנפרד, ולא רק כחלק מהקבוצה שכונתה כיתת "מענית", גדוד "אדמית", חניכי "מבואות הנגב" ועוד שמות קולקטיביים שסימנו את היער כאחד ולא את עציו השונים זה מזה.

הייתי בשבילו משהו שלא ידעתי כלל על קיומו: מי שאני בלי לבקש ממני דבר נוסף. ממרום גובהו היה גוחן בעדינות לאדמה, חושף רקפת שנחבאה לה ואחר כך מוריד מעליו את מעיל הפליין מידה XL שקראנו לו "מעיל הטייסים", מטביע אותי בתוכו, מחייך ואומר שעכשיו חם לו. הייתי נערה מאוהבת בנער שהלך פעמיים מראש הנקרה לאשדוד כדי להתגייס לקומנדו הימי. בפעם הראשונה המסע נגמר בבית החולים תל השומר לאחר שדבורה עקצה אותו סמוך לעין. הוא לא ויתר ויצא למסע נוסף. צלצול הטלפון הציבורי שעמד מתחת למתלה המעילים בכניסה לחדר האוכל והצעקה הקוראת בשמי בישרו לי כי השיחה מיועדת לי. מסע הגיבוש לשייטת הסתיים לאחר חמישה ימים ללא שינה בהליכה רצופה לאורך חוף הים. במבואה של חדר האוכל הקיבוצי, בתוך הרעש סביבי, שמעתי אותו מבקש שאבוא אליו. באותם ימים עוד לא ידעתי כמה נדירות יהיו בקשותיו ממני. לרגע תהיתי אם לא היה זה ההד המתעתע של קו הטלפון והרעש מסביבי, ואם לא את קולי שלי ואת בקשת הכמוסה להגיע אליו שמעתי. אבא שלי, שתמיד היה בתפקידי ציבור עם רכב צמוד, הסכים במחווה חד-פעמית לקחת אותי לשם, מרחק של שעה נסיעה. באותו ערב נכרתה בינינו ברית שמעולם לא הופרה.

בחדר השינה המשותף לי ולעוד שלושה בני משק החלפתי את תמונת ואן גוך הדהויה בפוסטר גדול הקורא להתגייס לקומנדו הימי. מאותה העת היה השירות הצבאי במסלול ההכשרה ארוך השנים של השייטת למשאלה שלי, שאימצתי לי, עד שנתפוגגה אמונתי בה שנתיים או שלוש שנים מאוחר יותר. בשלוש השנים שחלפו מאז מלחמת ששת הימים כבר נפערו סדקים באמונות המוחלטות שסבבו אותנו. בקיעים אלה נוספו על אלה שכבר החלו לצוץ בסבך מחשבותיי: ספקות בסוציאליזם המקודש, בתנועה הקיבוצית ובערכיה ובייחוד בנפלאותיו ובהדרו של החינוך המשותף. אולם בכל הנוגע לאידאולוגיה הציונית ולצה"ל עדיין הייתה בי

תמימות ראשונית ואמונה גדולה. באחת השבתות קיבלתי מיואל מתנה יוצאת דופן: דסקית אליפטית על שרשרת פשוטה ועליה תמונת העטלף של השייטת. ענדתי אותה יום או יומיים ובאותו דחף הישרדות ששנים רבות אומנתי בו - שלא לבלוט בחברה שאחת מאבני היסוד שלה היא השוויון המוחלט - הכנסתי אותה עמוק למגירה בתא הבגדים היחיד שאמור היה לשמור על פרטיות במרחב הציבורי הדחוס.

שנתיים לאחר מכן - כשכבר הייתי חיילת ביחידת מורות ויואל היה בעיצומם של אימוני ההכשרה הממושכים בשייטת - שמעתי לראשונה על הקישון. יואל לא היה איש של דברים. המילים הכתובות והמדוברות היו בדרך כלל אזור הנוחות שלי. הוא העדיף טפיחות שכס חבריות, התעניינות באחר ויכולת להנכיח את עצמו בעודו מותיר לאדם שעמו מקום נרחב. ובכל זאת על הצלילות בקישון - הזוהמה, הריח המצחין, המכשירים המשתגעים בתוך ביצת הרפש, סבון הסוסיס - על אלה סיפר. בדרכי הדעתנית טענתי שהם פשוט צריכים להתאמן במקום אחר. כך גם התרסתי נגדו כשעלה עם חיילי היחידה במעלה התלול של הכרמל עד בית אורן ועל גבם תרמילים ובהם 25 ק"ג חול. הם עצמם היו מלאי ביטחון שאימון זה הכרחי וחשוב למרות שברי ההליכה והסכנה לפגיעה בעמוד השדרה. אני המשכתי להקשות: "למה צריך לצלול עם דלקות אוזניים בים הקר בחמש לפנות בוקר?" ותוך כדי כך כבר הבנתי שאם אמשיך להתנגח בתכנית האימונים המקודשת של השייטת, אשמע בסופו של דבר רק על השניצל והצי'פס שחיכו להם בבסיס אחרי עוד אימון לילה מפרך.

בסוף קיץ 1973, פחות משנה לאחר שהשתחרר מהשירות הצבאי, נישאנו. אמו ניסתה לומר שאולי הוא צעיר מדי, ואני חשבתי שהיא צודקת וטועה: הוא אכן היה צעיר מכדי להיחשף לפעולות הצבאיות שאימה וסיכון נלווים אליהן, צעיר מכדי לשהות בעולם של מלחמה, צעיר מכדי לשאת באחריות הגדולה לחברים שיצאו לפשיטה מעבר לגבולות המדינה כשהוא מחכה שם, בצד שאיננו שלנו, להחזירם הביתה. אבל היא טעתה כשלא ראתה שמשפחתנו הצעירה כבר התהוותה מעצמה, והטקס הרשמי רק אישר את מה שכבר היה חלק בלתי נפרד מחיינו. חודש אחרי שנישאנו פרצה מלחמת יום הכיפורים. ערמה של מתנות

החתונה שעדיין לא הספקנו לפתוח הייתה מונחת בפינת החדר הקטן שגרנו בו, ותמונות החתונה טרם סודרו באלבום. ביום השני למלחמה גויס יואל למילואים. שעות העבודה שלי בקיבוץ החדש, שזה עתה עברתי לגור בו, נפרשו לאורכו של היום כולו. בלילות ישנתי באחד מבתי הילדים כדי לסייע לאלו מהם שיתעוררו מסיוטיהם, קוראים בשמות הוריהם שנשארו נאמנים להחלטת התנועה שלא לשנות את סדרי הלינה המשותפת; מבועתת מאימת המלחמה, מהחרדה שחומת ההגנה לא יכלה לה עוד, מצפה לכל מכתב או סימן ויודעת שגם הם אינם ערובה לביטחוננו של יואל, שסכנת החיים אורבת לו מאחורי כל דיונה ועל גדות התעלה. עננה קודרת רבצה על הארץ כולה כשההודעות על הנופלים והנעדרים החלו להגיע. לבי יצא אל רוזקה ברעם, האחות הוותיקה של הקיבוץ, שהייתה מסתובבת ברחבת חדר האוכל ומחפשת מישהו שאולי יאמר לה ששמע, ראה או ידע משהו על בנה הצעיר גברי שנעדר מהיום הראשון למלחמה. ואחר כך הלוויות בקיבוץ שלו ובקיבוץ שלי. קו גבול חדש סומן בחיינו: פרדה מהתום, מהנעורים שחלפו, מהאמונות שנופצו. כשחזר יואל מהמלחמה, שבעה חודשים לאחר שיצא אליה, כבר הכרנו מקרוב את המקום שבו הגבול בין החיים והמוות בלתי נשלט, ידענו את אימת המלחמה המנערת ומטלטלת ופוצעת גם את מי שלכאורה חזר ממנה שלם. הכרנו גם את עוצמת היחד הקיבוצי ואת חולשתו. שנה לאחר המלחמה עזבנו את הקיבוץ, מבקשים לגונן על משפחתנו הקטנה. יצאנו לדרך שבה האחריות הייתה כולה שלנו. רגלינו בלבד הן הסוללות את הנתים שנלך בו.

בצילום ענק שהוצג במוזאון ישראל, בתערוכה שנשאה את השם "מסעות", נראה אדם עומד במרומי הר גבוה לאחר מסע ארוך בהרי ההימלאיה, פושט את ידיו לצדדים במבנה גאומטרי מושלם, ברקע הרים מרהיבים ביופיים עטופים עננים.¹ המתבונן היטב בתמונה יראה את מה שהאדם שפניו צופות אל עבר הדרך שהלך בה אינו רואה: מאחורי ההר יורד המצוק לתהום שלא תאפשר לאיש להגיע אל ההרים שמנגד.

1 תמונתו של האמן עזרא אוריין, תערוכת "מסעות", מוזאון ישראל, קיץ 2014.

שלושים שנה לאחר מכן בביתנו בלהבים היינו כאיש ההוא. הילדים גדלו - אהובים, מאתגרים. משפחה רגילה, פרטית, נטמעת ביישוב הקהילתי שבו בנינו את ביתנו, בלי לבלוט, בתחושה שסוף-סוף ניתן לנו להיות כמו כולם ובה בעת להיות רק עצמנו, רק עצמי. שנים רבות ניהל יואל את מערך העבודה בשירות תדיראן בשלבו את יכולתו הטכנית המצוינת עם החיבה ללקוחות, לטכנאים, לאנשי צוות המשרד ולעמיתיו ברחבי הארץ. לימודי האינ-סופיים היו חלק משגרת חיינו. באותה העת כבר הסתיימה כתיבת הדוקטורט שלי בפסיכולוגיה, ונדמה היה שגם במסע הזה אפשר להתרווח מעט. בשבתות הנינוחות הייתי יורדת לקליניקה מתחת לבית, במפלס הגובל עם הגן, ובעודי מכינה עוד הרצאה או מסכמת דוח פסיכולוגי, הייתי רואה את יואל מטפל בעצים ובצמחים הפורחים בגינה. מדי פעם בפעם היה מביט בי מעברו השני של החלון וכמענה לדיאלוג משותף ארוך שנים היה עושה שימוש יצירתי בשפת המקצועית ומסכם בקצרה: "זו התרפיה שלי". הייתי מביטה באיש השלו והנינוח הניבט אליי מהחלון וחיוכו ממיס את לבי כמו אז, כשהייתי נערה צעירה כל כך, בסיפוק ובמלאות של שמחה על השלם גם כשהוא אינו מושלם.

צלצול פעמון האזהרה הראשון על כך שהשקט הזה זמני ושברירי אל מול פגעי העולם העלולים להגיע אל מפתן ביתנו, נשמע בשבת אביבית בסוף מאי 2000. בעמודי מוסף ידיעות אחרונות בלטה הכותרת "צלילה ממארת", ואחריה התחקיר שעשו העיתונאים צדוק יחזקאלי וענת טל-שיר על ריבוי התחלואה בסרטן בקרב לוחמי השייטת שהתאמנו וצללו בקישון (יחזקאלי וטל-שיר, 2000, 26 במאי). האזעקה נשמעה מרוחקת כל כך עד שכמו רבים אחרים העדפתי להשתיקה ולהמשיך בסדר חיינו, מסרבת להכניס אליו איום וחרדה.

חודש וחצי לאחר מכן הסתובבתי לבדי בלונדון, נושמת אנגלית ואת החירות המוחלטת בפסק הזמן שלקחתי. פתאום, במפתיע, שמעתי את אי-השקט ואת צעקתו, שכל כך לא התאימו למקום ולזמן. עשיתי כמעט כל מה שאפשר כדי לסלקו, ולא יכולתי. בלונדון הייתי רחוקה כאוקיינוס של זמן משירותו הצבאי של יואל ומהתקופה הארוכה שאימן חיילים בסירות הגומי בקישון. פצעי מלחמת יום הכיפורים ואימת הסירות

הקטנות הבלתי מוגנות, החוצות שוב ושוב את התעלה, היו טמונים עמוק בזיכרונו, מכוסים בשכבת היום-היום המיטיבה עמנו. שם, הרחק מביתי המוקף בועת ביטחון, בלי לדעת שעטיפתה דקה ושברירית, לא יכולתי עוד שלא לשמוע את צופר האזעקה החזק. זה היה אותו רעש של אבנים מידרדרות במהירות במורד המצוק, שלראשונה התעורר בי כשקראתי את התחקיר על הקשר האפשרי בין הצלילות בקישון למחלת הסרטן. הרגשתי שמהו חזק ממני מסיט אותי מהדרך הסלולה. שם, בשיטוט בין חנויות שאינני רואה מה יש בהן, בגנים ירוקים שהם פרגוד למשהו אחר, ידעתי שכשאחזור אצטרף כחוקרת לאלו שיצאו להיאבק על הכרת המדינה באחריותה להם. ידעתי ולא ידעתי, וכל לימודי לפני כן ואלה שיבואו אחר כך לא נתנו תשובה לשאלה איך ידעתי. גלית חברתי הטובה תקרא לי "מכשפה", ואני אהדוף אותה ואומר לה שאת בבואתה בראי היא רואה. עולם החשיבה שלי סדור מדי, ואין בו מקום למה שמעבר להיגיון ולתבונה.

כששבתי ארצה כבר הוקמה במהלך בזק ועדת חקירה ממלכתית ובראשה השופט מאיר שמגר. מטרת הוועדה הייתה לחקור את הקשר הסיבתי בין הצלילות בקישון לבין מחלת הסרטן שבה חלו וממנה נפטרו עשרות לוחמים של שייטת והנדסה ימית. על הדייגים שנפגעו גם הם ממימי הקישון, לא ידעתי ולא שמעתי באותם ימים.

יותר משנתיים, מקיץ 2000 ועד סתיו 2002, ליוויתי את אירועי ועדת החקירה, את דוחות הביניים ואת התקשורת הציבורית שעסקו בפרשת הקישון, בכלל ואת מאבק ההורים של לוחמי השייטת למען בניהם בפרט. כחוקרת הייתי בחוץ ובפנים: מלווה, צופה, מתעדת, מראיינת, אוספת חומרים וכותבת. יואל, איש בריא ואופטימי, כמו תמיד קיבל אותי ואת הדרכים שאני מהלכת בהן, גם אם לפעמים הן בלתי צפויות: "אם את רוצה - זה בסדר", היה אומר ומלווה אותי ממפגש למפגש ברחבי הארץ. למדתי לחיות עם הסוּנר הפנימי המחובר אל מוקד עלום של רעש חזק שקולותיו הדהדו מדי פעם בפעם בתוכי ושאת אותותיו ייחסתי לגילויים במחקר, לעולם שהלך ונחשף לפניי מחוץ לביתנו המוגן.

בסוף אוקטובר 2002, בלילה אחד נורא, עברנו אל צדו השני של המתרס. יואל חלה. לנו כמשפחה אין מועד ב', אמרתי לסטודנטים

כשנפרדתי מהם בין שני הסמסטרים. רק מהילדים ביקשתי להמשיך ככל האפשר כרגיל, עד שידענו שהסוף קרב והתכנסנו כולנו ללוות את האיש שאהבנו כל כך בימים שלא ישובו. באפריל 2004 הסתיים המאבק. יואל היה בן חמישים ושתיים. נועם הבכור ומירית הספיקו להינשא בדמדומי חייו. אלה בתנו האמצעית החלה לימודי תקשורת במכללת ספיר, וענבל הצעירה רק חגגה את יום הולדתה השמונה עשרה. אדמת לבי הייתה חרוכה כמקום ששרפה גדולה כילתה את כל מה שצמח וחי בו.

עשר שנים לאחר מכן אני מבקשת לשוב אל סיפורו של הקישון. אני מושכת את תחילת הכתיבה כאילו עוד אפשר להתחמק מהמסע הצפוי לי. סחור-סחור דנה בתוכי בכל אפשרויות המילוט. מסדרת מגירות ומדפים בארונות ומנסה להאמין שיש פתח אחר לצאת אל העולם במקום להיכנס למערבולות הסוחפות. אני נמשכת לשם כמו אז בלי להבין. בדחף פנימי של כמעט פורענות עם חוויית מחויבות שאין לה הסבר. שוב אינני שליחת הציבור כמו בימים שבהם הייתי פסיכולוגית מחוזית בפנינויים של תושבי גוש קטיף מבתיהם; שוב אינני נדרשת לעוד מאמר או מחקר עיוני. הפעם אני מבקש לספר, דרך עיניי שלי, על האמת והחובה בפרשת הקישון, על הארץ שלנו, על האנשים החיים בה, לוחמים ומפקדים בצבא, על השגיאות הקטלניות, על אלו שברחו מאחריות ועל אלו שלקחו אותה על כתפיהם. אני רוצה להתבונן במרחב הישראלי שגווניו המרובים נפרסו לרגליי. סיפורי שלי וסיפוריהן של משפחות אחרות, שמקצתן יובאו בשמן המלא ואחרות יישארו מאחורי מסך השתיקה המכבדת את פרטיותן, משובצים במרקם המשותף של החיים בארץ הזאת.

רעידות אדמה מתרחשות בגלל לחץ רב בליבת כדור הארץ, המחפש לו אפיקים להתפרץ. לעתים המוקד של רעידת האדמה כה עמוק על קרקעית הים, עד כי רק אחרי מאות קילומטרים ייראו גלי הצונמי האדירים המתנפצים אל החוף בהחריבם את כל העומד בדרכם. לו הייתה רעידת האדמה של חשיפת פרשת הקישון מתרחשת עמוק בתוך הצבא, וגליה לא היו נישאים ומתנפצים בעזרת התקשורת ומאיימים להרוס את התשתית היציבה של הקונצנזוס המשותף לציבור באמון בצבא, ייתכן שהפרשה הייתה נשאת במעמקים חשוכים כמו ספינות שטבעו ושאישי לעולם לא ימצאן. יותר מעשר שנים חלפו מאז הסתיימה לכאורה פרשת

הקישון ומדינת ישראל הכירה בלוחמי השייטת שחלו ונפטרו כלוחמים שנפגעו בפעילות צבאית. מלחמתם של הלוחמים שחלו בשנים שלאחר תום עבודתה של ועדת החקירה לקבל גם הם הכרה ומאבקם של הדייגים בקישון, שפגיעתו הקטלנית של הזיהום בבריאותם לא הוכרה בבית המשפט - ירדו מסדר היום הציבורי.

פרשת הקישון, שטלטלה את הציבור בישראל, יכולה להיוותר במעמקי השכחה, אבל עשויה גם להיות הבסיס שעליו נוצקים פיגומים חדשים, להיות לשובר גלים, לנמל בית. איש איננו יכול לבנות לבדו תודעה ציבורית ואת ההתנהלות החברתית היוצאת ממנה. שילובי כוחות, מיזוגי ידע והבנות משותפות בדבר האופן שבו נרצה לכוון תשתית חברתית הם תנאי הכרחי לשינוי.

גלי הצונמי של פרשת הקישון לא עצרו במפקדת חיל הים, בעיתונות שחשפה וסיקרה את הפרשה בעקביות שלוש שנים רצופות וגם לא בבית התפוצות, שם התכנסה ועדת החקירה. גלים-גלים הגיעו הדיה לבתיהם של לוחמי השייטת, הילת"ם² ואגד הצליחה³ שזה עתה הקימו משפחות, או לאלה ששירתו בחיל הים לפני שנים רבות. גלי פורענות של חולי ומוות הגיעו גם לבתי הדייגים, שיצאו במשך שנים רבות מנמל הקישון לעבודתם בים. עם הגלים הגבוהים, עם הסערות ועם גחמותיו המגוונות והמפתיעות של הים, הם ידעו להסתדר; זאת הייתה מיומנות שרכשו כבעלי מקצוע באחוזה ובגאווה משותפת. מחלת הסרטן הגיעה לרבים מהם, אחד-אחד, כשהם מסרבים להאמין, כי מחלה ממארת זו קשורה באופן כלשהו (עניין שעליו נסב הדיון המלומד בבית המשפט) לזיהום במפרץ שבו עגנו ספינות הדייג שלהם בתום לילות ארוכים בלב ים. גל צונמי אחד כזה הגיע לביתי והרס אותו. הידיעה שאפשר לשקם הריסות איננה נחמה מספקת. אבל המחשבה שאפשר ליצור תשתית חדשה שתמנע התפרצות נוספת של לבה רותחת ושל עוד רעידת אדמה וגלי הרס צונמיים - נותנת תקווה.

2 היחידה למשימות תת-מימיות של חיל הים.

3 יחידה של חיל הים, שנועדה להתמודד עם מעבר מכשולי מים באמצעות סירות גומי.

אני מאמינה כי נדרשת למידה של הדינמיקה הפנים-ארגונית של מוסדות המדינה, שלא כפו על המפעלים שמירה על נכסי הטבע והסביבה. הכרחי לחקור את פעילותם של גופים אינטרסנטיים רבי עוצמה שהעדיפו להמשיך ולזהם את הסביבה על אף הנזק הברור והריחות הכבדים שעלו מן הקישון. חשוב להבין את מקור עיוורונם של מפקדי הצבא שהמשיכו לשלוח את הלוחמים להתאמן בקישון למרות המידע הרב שנמסר להם ודאגתם הרבה לחיילים. אני אינני רוצה שהפרשה תטבע בים ותשכון סמוך לספינות טרופות.

שלושת הפרקים הראשונים בספר עוסקים במי שהיו שם בעין הסערה: בלוחמים, במפקדים ובמומחים שהעידו בוועדת שמגר; בהורי הלוחמים; ובדייגים.

הפרק הרביעי פורס אחדות מהסוגיות התאורטיות שעניינן שאלת הקשר הסיבתי בין הצלילות בקישון ובין ריבוי התחלואה בקרב הלוחמים והדייגים.

הפרק החמישי מרחיב את הדילמות החברתיות, המוסריות והערכיות העולות מהפרשה, והוא מזמין לדיון מרחיב ונוקב בשאלות הבלתי פתורות שהפרשה העלתה והשאירה אחריה כשובל גדול.

הפרק השישי עוסק ברוח האדם, בנתינה, בתיאור כמה מהאנשים שפגשתי כשהתמודדנו כמשפחה עם משבר המחלה ועם האובדן. באותם ימים נחשפתי לאנשים שמנהיגותם ורוח האדם שבהם האירו במקום שקרני האור התקשו לעבור דרך העכירות הגבוהה של נזקי הקישון.

זה איננו ספר זיכרון, אף שלא יכולתי להימנע מנוכחותו של הזיכרון האישי; זה איננו ספר מדעי, אף שלא ניתן שלא להציג בו תפיסות וגישות מדעיות המסבירות את שאירע; זה איננו ספר עלילתי, אף שמאות סיפורי חיים נוגעים בחלקיו; זה איננו ספר אתנוגרפי, אף שהכתיבה נעשית באמצעות התבוננות מבפנים; זה איננו ספר לימוד, אם כי הוא יכול לשמש נקודת מוצא ללימוד מורכב, רב-שכבתי ומטלטל. הספר מציג את פרשת הקישון בעיקר דרך האנשים שהיו מעורבים בה, מרצונם ובעל כורחם, וחושף צללים ואורות בחברה ובאנשיה ואת מורכבותה של המציאות המיוחדת כל כך בישראל. זהו ספר אישי ובה בעת סיפור חברתי. מעולם

לא כתבתי כך. בעודני מנסה להתמודד עם הלגיטימיות של כתיבה כזאת חיזקו אותי דבריו של פרופ' מרדכי רוטנברג, חתן פרס ישראל בחקר עבודה סוציאלית, מייסד הפסיכולוגיה היהודית הרוטנברגית:

במשך שנים אקדמיות רבות כתבתי כל דבר [...] מתוך חוסר ביטחון כאשר אני חושש מן המבקר האפשרי האכזרי ביותר. כתבתי בגובה העיניים הפוזלות, התרות אחר כל מבקר אפשרי בכל התחומים שבהם נגעתי ובכולם נגעתי נגיעה קטנה מדי, של מי שהגיע אל הרעיונות מבחוץ, של מי שאינו בן בית. היום אני כותב כדי להגיע אל הקורא ולהישיר מבט לתוך עיניו, יהיה מי שיהיה, ואני משתדל לכתוב אל מי שיש לו רצון לקרוא. (רוטנברג, 2013: 16-17)

אני מיישירה מבט אל הקורא, הלומד וחוקר, ובה בעת יודעת שסבל אישי אינו רק מחשל, אלא גם עושה אותנו פגיעים יותר. אני מוכנה לכך מתוך רצון לשתף, להיות חלק מחברה מתלבטת, חושבת, טועה ומתקנת את עצמה בתהליך אין-סופי של כאב ושל אמונה במשמעותם של החיים, בחוללות של תקווה.